

ARAPÇADA İSM-İ FÂİL VE İŞLEVLERİ

Yrd.Doç.Dr. M.Akif ÖZDOĞAN*

Özet

İsm-i fâil, kısaca fiilden türeyip, işi yapanı gösteren kelimelere denilmektedir. İsm-i fâil, cümlede isim olarak kullanıldığı gibi, sıfat olarak da kullanılır. Sıfat işlevi gördüğünde genellikle Türkçedeki sıfat fiille paralellik gösterir. İsm-i fâil, Arapçada sıfat fiil olarak kullanıldığı zaman, Türkçeden farklı olarak bizzat kendisi fiil gibi öge alabilir.

Anahtar Kelimeler: *İsm-i fâil, etken ortaç, sıfat fiil, öge.*

Present Participle (al-İsm al-Fail) In Arabic And Its Functions

Abstract

The word present participle (al-ism al-fâil) which is derived from the verb and shows the doer in the verb is called present participle (al-ism al-fâil). Present participle can be used both as a noun and as an adjective in the sentence. When it functions as an adjective, it works like a participle in Turkish and is used as a various element. Present participle, when it is used as a participle in Arabic, can take element like the verb unlike in Turkish.

Key words: *Present participle (al-ism al-fâil), adjective verb, element.*

---

* KSÜ. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. makif@ksu.edu.tr

Giriş

İsm-i fâil, Arapçada sıkça kullanılan, hem isim, hem fiil görevi yapan, sıfat özelliğine sâhip, ism-i mefûl gibi türemiş kelimelerdendir. İsm-i fâil, sıfat fiil olma özelliği ile Türkçedeki etken ortaçlara benzemektedir.

Kullanımındaki kolaylık ve akıcılığından dolayı ism-i fâil, ilk dönem şiir divânlarında, Kur'ân ve hadislerde ile edebî ve târihî eserlerde sıkça kullanılmıştır. H.II. asırdan itibaren Basra ve Kûfe dilcilerinin Arap gramerinin kurallarını tespit etmeye başlamalarıyla birlikte, teorik planda da ism-i fâil ele alınmaya başlanmıştır. İleriki zamanlarda Bağdat, Mısır ve Endülüs dilcilerinin katkıları ile ism-i fâil konusu teferruatlı bir şekilde incelenmiştir. Tarihi süreç içerisinde felsefe ve mantık ilminin tasnifleri altında ele alınan konu biraz karmaşık hâle gelmişse de, günümüzde daha derli toplu, daha anlaşılır hâlde incelenmiştir.

Bununla birlikte, günümüz Arapça gramer kaynakları, eğitim-öğretim aktivitelerinde kullanım amacından ziyâde, referans eseri niteliğinde olduğundan; ism-i fâilin pratik kullanım şekilleri, anlam alanı v.s üzerinde genellikle durulmamıştır. Bu nedenle çalışmamızda ism-i fâil kavramı ile bu kavramın anlam alanını oluşturan ve dolaylı ya da direkt temas halinde bulunan öğelerle ilişkisine değineceğiz. Daha sonra ism-i fâilin zaman durumu ile fiil gibi öge alışı üzerinde duracağız.

A. İsm-i Fâil Kavramı

İsm-i fâil, malûm (etken) fiilden türeyip, fiilde işi yapanı gösteren, genellikle sürekli olmayan (hudûs ve teceddüd) sıfat özelliğine sahip kelimelere denilmektedir¹.

---

¹İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, II, nşr. Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdi, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, s.198; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Muhyiddin 'Abdulhamîd,

İlk dönem edebî eserlerde yaygın olarak kullanılmakla birlikte, ism-i fâilin tanımı daha sonraki zamanlarda yapılmıştır. H. II. asırdan itibaren gramer kurallarının tespitine başlanmasıyla birlikte diğer gramer kavramları gibi ism-i fâil de ele alınmıştır. Sibeveyh (ö.180/796), *el-Kitâb* adlı eserinde, ism-i fâil yerine, fâil kelimesini kullanır ve fâilin (ism-i fâilin) muzâri fiil anlamında kullanıldığını ve fiil gibi görev yaptığını belirtir². Sibeveyh'in, çok kısa ve tarife ihtiyaç duymadan ifade ettiği bu cümleler ve daha sonra da yer yer ele alacağımız görüşleri kendisinden sonraki dilcilere önemli bir referans niteliği taşımıştır³.

Bağdat ekolü dilcilerinden el-Mubberred (ö.285/898), *el-Muktedab* adlı eserinde ism-i fâil kavramını kullanır; ancak tarifini yapmaz, onun fiil gibi özelliklerinin olduğunu vurgular⁴. Dilde önemli görüşlere sahip olan İbnu's-Serrâc (ö.316/928) ise tanımlama yapmadan konu hakkında kısa ve öz bilgiler verir. Müellif, ism-i fâili "*Fiil gibi görev yapan isimler*" başlığı altında ele alır ve ism-i fâilin fiile benzediğini

---

b.y.y., Dersaâdet, tsz., s. 272; Mehmed Zihni Efendi, *el-Muktedab ve'l-Muntehab*, Marifet yay., İstanbul, tsz., s. 216; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1966, s.247; Reşid eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, Dâru'l-Meşrik, 1965, Beyrut, s.247; Mustafâ Galâyîni, *Câmi'ud-Durûsi'l-'Arabiyye*, III, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1983, s.282; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, nşr. Ahmed Kâsim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1988, s.312; Ali Cârîm-Mustafâ Emin, *en-Nahvu'l-Vâdih*, II, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1965, s. 73.

² İbnu'l-Hâcib, Sibeveyh'in fiilden kastının masdar olduğunu ifade eder. Yine es-Sirâfi (ö.368/979) de ism-i fâilin fiilden, fiilin de masdardan türediğini nakleder. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, II, s.198.

³ Sibeveyh'in ism-i fâil kavramı hakkındaki görüşlerini, hocası Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö.175/791)'nin sözlü fikirlerinin yazıya geçirilmiş hâli olarak görmek yerinde olacaktır. Halîl b. Ahmed, gramer konusunda "*Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv*" adıyla bir eser yazmışsa da, eserinde fiilden türeyen kelimelere yer vermemiştir. Bkz: Halîl b. Ahmed *Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv*, nşr. Fahrüddin Kabâve, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980. Şevkî Dayf, Sibeveyh'in gramer konularıyla ilgili görüşlerinde hocası Halîl b. Ahmed'in önemli etkisi olduğunu belirtir. Bkz. Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l-ma'ârif, Kahire, 1967.

⁴ el-Mubberred, *el-Muktedab*, II, nşr. 'Abdulhâlik 'Azîme, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, tsz., s.119,

ifade eder⁵.

ez-Zemahşerî (ö.512/1118) ise *el-Mufasssal* adlı eserinde, konuya geniş yer vermekle birlikte, ism-i fâilin tarifini yapmaz. Bu eserin şerhinde İbn Ya'îş (ö.643/1245), ez-Zemahşerî'nin ism-i fâille ilgili görüşlerini ayrıntılı olarak açıklar; ancak kendisi de ism-i fâilin tarifine değinmez⁶. Daha sonraki dönemlerde İbnu'l-Hâcib (ö.646/1249), İbn Hişâm (ö.761/1360) ve İbn 'Akîl (ö.769/1367) gibi dilcilerin yaptıkları tanımlar, konuya başlarken yaptığımız "*İsm-i fâil, malum (etken) fiilden türeyip, fiilde işi yapanı gösteren, genellikle sürekli olmayan (hudûs ve teceddüd) sıfat özelliğine sahip kelimelere denilmektedir*" tanımı ile paralellik arz etmektedir⁷.

İsm-i fâilin tarihî gelişim sürecini kısaca ele aldıktan sonra ism-i fâilin yapısal özelliklerine ve Türkçedeki karşılığına değinmek yerinde olacaktır. İsm-i fâil, fiilden türediği için fiil, isimden türediği için isim özelliğini taşır ve dilimizdeki sıfat-fiillere benzer. Türkçede ortaçlar, eylemsiler olarak anılan sıfat fiiller⁸ varlıkları niteledikleri için sıfat; özne, nesne olarak yan önerme kurdukları için de sıfat-fiil gibi kabul edilmektedir. Türkçede sıfat fiil türetmek için fiil köküne -en, -cek, -ır, -miş, -dik, -esi gibi değişik yapım ekleri getirilir⁹. Örneğin: "Ocağın sönmeye başlayan ateşine baktı", cümlesinde başlayan kelimesi başla köküne -yan eki ile sıfat fiil olmuştur. Yine, "Çekici birakan eliyle terini sildi " cümlesinde birakan kelimesi, bırak köküne -an ekinin eklenmesi ile

⁵ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, nşr. el-Huseyn el-Fetli, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999, s.123.

⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, III, nşr. Seyyid Ahmed 'Abdulcevâd 'Abdulğani, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire, tsz., s.103,

⁷ Bkz: İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, II, s.198; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İhyâud-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz., s.106.

⁸ Sıfat fiiller Türkçede fiilimsilerin üç bölümünden biridir. Bunlar, isim fiiller (masdar), sıfat fiil (ism-i fâil ve ism-i mefûl/etken ve edilgen ortaç) ve zarf fiil (hal).

⁹ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu yay., İstanbul, 1971, s. 315.

sıfat fiil olmuştur.

İsm-i fâil, müteaddî (geçişli) ve lâzım (geçişsiz) fiillerin malûm (etken) yapılarından türetilir¹⁰. Sülâsi (kök harfi üç-lü) fiillerde genellikle فاعِل ölçüsünde yapılır, كَاتِب gibi. Mezîd (köküne harf ilave edilen fiil) fiillerde ise muzâri fiilin ilk harfi (muzârilik harfi) yerine dammeli mim getirilip, sondan bir önceki (ayne'l-fiil) harfin harekesinin kesra yapılması ile oluşturulur, مُسْتَقْبِلٌ gibi¹¹.

İsm-i fâil, yapılp yapılmaması kişinin elinde olan fiillerden yapılır, yazan, okuyan gibi ism-i fâiller, insanın elindedir. İnsanın elinde olmayan, insan iradesinin dışında oluşan fiillerden ism-i fâil olmaz. Bu tür fiillerin ism-i fâilini sıfat-ı müşebbehe üstlenir. أَحْدَب topal gibi engellilik ifade eden sıfatlar, sıfat-ı müşebbehe olarak kabul edilir¹².

İsm-i fâilin kavram alanı içerisinde kendisine bitişen zamirler ile muzâf durumunda ele alınması yerinde olacaktır. İsm-i fâile bitişen muttasıl (bitişik) zamir, cer konumundadır ve ayrıca ism-i fâil lafzî izafetten (ism-i fâil gibi türemiş kelimelerle yapılan) dolayı elif-lâm takısı alır¹³.

Örnek:

Onlar seni seviyor.	هم المحبوك
---------------------	------------

İsm-i fâil, muzâf kabul edilirse nûn'u düşer.

Örnek:

O ikisi Halit'i seviyor.	هما المحبًا خالد
--------------------------	------------------

İsm-i fâil, muzaf kabul edilmezse tesniye ve cemi kip-

¹⁰ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, II, s. 198.

¹¹ es-Sekkâki, *Miftâhu'l-'Ulûm*, el-Mektebetu'l-'İlmiyyetu'l-Cedide, Beyrut, tsz., s. 24; İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, II, s. 198.

¹² Hulusi Kılıç, *Arapça Dilbilgisi-Sarf*, Rağbet yay., İstanbul, 2005, s.192.

¹³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1968, s. 187.

lerindeki nûn sabit kalır¹⁴. Örnek:

هذان المُحَيَّانُ خالداً *O ikisi Halit'i seviyor.*

Bu konu içerisinde ism-i fâilin bazen sürekli sıfat oluşuna da işaret etmeliyiz. İsm-i fâil, genellikle süreklilik özelliği olmayan (hudûs) geçici sıfatları içerir. Örneğin الذاهب /giden kelimesi geçici bir sıfatı ifade eder. Ancak ism-i fâil, sıfat-ı müşebbehe gibi devamlı ve değişmeyen sıfatları da ifade eder. Bu durumdaki ism-i fâil için iki alternatif devreye girer:

Birincisi, fâil formatı değiştirilir ve sıfat-ı müşebbehe kalıbına getirilir, الكرم /cömert gibi. Cömertlik insanda var olan sürekli bir özelliktir ve bu nedenle الكارم yerine, الكرم kelimesi ile ism-i fâil ifade edilmiş olur.

İkinci olarak, lafzî ve manevî karine (bağlamdan anlaşılan) ile onun devamlılık ifade ettiği belirtilir. Lafzî karine, ism-i fâilin, fâiline izafe edilmesi (tamlayan) şeklinde yapılır¹⁵.

Benim, akli kuvvetli ve yürekli bir arkadaşım vardır.	لى صديقٍ راجحٍ العقلِ رابطُ الجناسِ
---	--

Manevi karine ise, cümlelerin bağlamından anlaşılır.

Hesap gününün maliki/hakimi ...	مالكِ يومِ الدينِ
---------------------------------	-------------------

¹⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s.183.

¹⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I, nşr. 'Abdulhamîd el-Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 267; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-'Vâfi*, III, s. 238; Raşid eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, s. 248; 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, s. 34 www.alwarraq.com; Ahmed b. Kâsim el-Bağdâdî, *Risâletun fi İsmi'l-Fâil*, nşr. Mahmûd Hasan 'Avvâd, Dâru'l-Furkân, http://www.islammessage.com/booksww/book_large_text.php?bkid=4415;01.03.2007).

Ayetteki¹⁶ مالك kelimesi, Allah için süreklilik arz eden bir sıfattır. Bu nedenle bu kelime geçici bir özellik olmayıp, süreklilik ifade eden özelliktir.

B- Anlam Alanı

İsm-i fâil, hem isim hem de fiil özelliğine sahiptir. Ancak genellikle sıfat fiil anlamını taşıdığı görülür. Meslek adları için kullanılan ism-i fâiller, yapısında sıfat fiili barındırdığından dolayı sıfat fiildir. Ama ism-i fâil, şahıslara özel ad olarak konulursa, bu durumda hem sıfat fiilden hem de zamandan bahsetmek mümkün değildir.

Alim (bilgili kişi), her toplumda saygındır.	العالمُ مُحْتَرَمٌ فِي كُلِّ أُمَّةٍ
Marangoz bana masa yaptı.	صَنَعَ لِي النِّجَارُ مِئْزَدَةً

Örneklerinde, "âlim" ve "neccâr" kelimeleri meslek adı olduğundan, sıfat özelliğini kaybetmemiştir.

Salih, Londra'ya gitti.	سَافَرَ صَالِحٌ إِلَى لَنْدَنَ
-------------------------	--------------------------------

Cümlesinde "Salih", özel isim olarak kullanılmış ve bu ismin "yararlı iş yapan" anlamı ile bir bağlantısı kalmamıştır.

İsm-i fâil, ister sıfat fiil, ister özel isim olsun cümle içerisinde özne, haber ve sıfat gibi değişik öge olarak kullanılır. Yukarıdaki örneklerde ism-i fâil sırasıyla mübteda, haber ve fâil olarak gelmiştir.

İsm-i fâil olan kelimenin Türkçeye çevirisinde yukarıda ele aldığımız özel isim, meslek ismi, sıfat ve sıfat fiil olma durumuna göre değişiklik arz eder. Özel isim olan kelime, olduğu gibi çevrilir, Sâlih, Hâlit gibi. Meslek isminde iki durum ortaya çıkar. Kâtib kelimesi Türkçede meslek sahibinin adı olarak "yazar" şeklinde çevrilir. Sıfat olarak kullanılırsa yazan ve yazıcı şeklinde çevrilebilir.

¹⁶ Fâtîha, 1/3

أعجبنى القارئُ كتاباً cümlesini “Ali mektub yazandır” şeklinde çevirileceği gibi, ism-i fâilin zaman boyutu başlığında da ele alacağımız gibi ism-i fâilin muzâri zamanda çevirmek mümkündür. Buna göre yukarıdaki örneği “Ali mektub yazıyor” şeklinde çevrilmesi daha fasih ve hoştur. İsm-i fâil sıfat fiil olarak gelirse Türkçede olduğu gibi “yapan, eden” şeklinde çevrilir.

<i>Kitap okuyan kişi, hoşuma gitti.</i>	أعجبنى القارئُ كتاباً
---	-----------------------

Cümlesinde altı çizili ifade sıfat fiildir ve Türkçeye “kitap okuyan kişi” şeklinde çevrilir.

İsm-i fâil cümle içerisinde birçok kavram ve konu ile aynı semantik/anlam düzeyde ilişki içerisinde bulunur. İsm-i fâilin anlam alanına giren muzâri fiil, ism-i mevsûl, ism-i mefûl, masdar, ve sıfat-ı müşebbehe konuları ile ilişkisini aydınlatmak yerinde olacaktır.

1. İsm-i Fâil-Muzâri Fiil İlişkisi

Kaynaklarda ism-i fâil ile, muzâri fiil arasında bir çok yönden benzerlik olduğu vurgulanır. Basralı dilcilerin Muzâri adını verdikleri bu fiilin¹⁷ açılımı المضارعُ بِاسْمِ الْفَاعِلِ "ism-i fâile benzeyen fiil"dir. Sibeveyh, *el-Kitâb* adlı eserinde, "İsm-i fâile benzeyen fiillerin başlarında zâid hemze, tâ, yâ ve nûn bulunur" diyerek bu fiilin, bir isim gibi hareke değişimini açıklar¹⁸. Muzâri fiil, isim olan ism-i fâile, harf ve hareke yönünden benzer. İsm-i fâil ise, muzâri fiil gibi zaman özelliğine sahip olup; fâil ve mefûl gibi öge alabilir¹⁹.

الأستاذُ يسألُ الطلابَ عن أسمائهم	الأستاذُ سائلُ الطلابَ عن أسمائهم
-----------------------------------	-----------------------------------

Öğretmen, öğrencilere isimlerini soruyor.

¹⁷Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s. 13; M. Reşit Özbalkıç, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbası, İzmir, 1996, s. 113.

¹⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 13.

¹⁹İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, II, 106; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 247.

Yukarıdaki birinci örnekte, ism-i fâil, ikinci örnekteki muzâri fiil gibi geniş zamanda kullanılmış ve mefûl ile harf-i cer ve mecrûr'unu öge olarak almıştır.

Muzâri fiil ile kurulan cümle, özne başa alınarak ism-i fâille kurulabileceği gibi, ism-i fâille kurulan bir cümle de muzâri fiille kurulabilir.

التَّرْبِيَةُ الصَّالِحَةُ هَادِفَةٌ إِلَى تَكْوِينِ الْمَوَاطِنِ الصَّالِحِ

Uygun eğitim, üretken vatandaşın yetiştirilmesini hedeflemektedir.

Cümlesindeki هَادِفَةٌ ism-i fâilini, muzari fiile çevirerek aşağıdaki şekilde fiil cümlesi de yapmak mümkündür.

التَّرْبِيَةُ الصَّالِحَةُ تَهْدَفُ إِلَى تَكْوِينِ الْمَوَاطِنِ الصَّالِحِ

İsm-i fâil ile muzâri fiil arasındaki benzerliklerden biri de ism-i fâilin te'kid nunu alabilmesidir. İbn Ummi Kâsim el-Murâdî (ö.749/1348), hafif ve sakil (nûn harfinin çift okunması) te'kid (pekiştirme) nun'unun fiiller için kullanıldığını ancak ism-i fâilin muzâri fiile benzemesi dolayısıyla ismi fâil için de kullanılabileceğini belirterek; aşağıdaki beyti nakleder²⁰. (Munserih):

أَشَاهِرُنْ بَعْدَهَا السُّيُوفَا

أَقَاتِلُنْ أَحْضِرُوا الشُّهُودَا

İddiacı! Şahitlerinizi getirin. Daha sonra kılıçlarınızı kuşanursunuz.

2. İsm-i Fâil-İsm-i Mevsûl İlişkisi

İsm-i mevsul, kendisinden sonra gelen cümle ile anlamı ortaya çıkan kelimeler olup²¹, Türkçede sıfat fiil/ ortaç-

²⁰ Ummu'l-Hasan b. el-Kâsim el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni fî Hurûfi'l-Me'ânî*, I, 22. <http://www.alwaraq.com> (01.03.2007).

²¹ İbn Hişâm, *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 100, eş-Şertûni, *el-*

lar olarak anılmaktadır. İsm-i fâillerin başındaki ل takısı eğer cins özelliği dışında kullanılır ve sadece belirlilik için getirilmeyip aynı zamanda ism-i mevsûl anlamında da kullanılırsa, bu durumda ism-i fâilin başındaki harf-i tarif, ism-i mevsûl kabul edilir. Diğer bir deyişle ism-i fâil etken ortaç anlamında kullanılırsa, harf-i tarifi ism-i mevsûl olarak kabul edilir²².

<i>Kitap okuyan kişi, hoşuma gitti.</i>	أعجبني القارئُ كِتَابَا
---	-------------------------

Cümlesinde القارئ kelimesi, sıfat fiil anlamında olduğundan, başındaki elif-lam takısı, ism-i mevsûldür. Bu yapı, ism-i mevsulle kurulduğunda أعجبني الذي يقرأُ الكِتَابَ şekline dönüşür ve anlamda sadece üslup farklılığı ve belagat inceliği ortaya çıkar²³.

المُعَلِّمُ جَالِ أَفْكَارِ النَّاشِئِينَ وَ مُوقِظِ مَشَاعِرِهِمْ وَمُحْيِي قُلُوبِهِمْ وَ مُرَقِّ إِدْرَاكِهِمْ
<i>Öğretmen, gençlerin düşüncelerini aydınlatır, duygularını harekete geçirir, kalplerini canlandırır, ve idraklerini yükseltir.</i>

Yukarıdaki örnekte²⁴ المُعَلِّمُ kelimesi, “eğitim-öğretim görevini yapan” anlamında sıfat fiil olarak kullanırsak, ism-i mevsûl olur ve الذي يُعَلِّمُ ile aynı hâle gelir. Bu durumda yukarıdaki cümleyi şu hale getirmek mümkündür:

Mebâdiu'l-Arabiyye, IV, 136; Emrullah İşler, “Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme”- *Nüşa Dergisi*, Yıl:2, Sayı:7, Güz :2002, s. 99-109

²² İbn Hişâm, *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s.113; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 245; Nevin Karebela, *Arap Dilinde Lâm Edatu ve İşlevleri*, Aktif yay., Ankara, 2006, s. 103.

²³ Sıfat fiiller Arapçada ism-i failin yanı sıra, ism-i mevsûl ve sıla cümlesi ile de yapılır.

²⁴Emrullah İşler-Musa Yıldız, *Arapça Modern Metinler ve Çözümlemesi*, Elif yay., İstanbul, 2005, s. 46

الذي يُعَلِّمُ جالِ أفكارِ الناشئينِ و مُوقِفُ مشاعرِهِم و مُحِي قلوبِهِم و مُرَقِّ إدراكِهِم

العلِّمُ kelimesini, öğretmen anlamında isim olarak kullandığımızda ism-i mevsûl kabul edilemez.

3. İsm-i Fâilin İsm-i Mefûl ve Masdarla İlişkisi

İsm-i mefûl, ism-i fâil gibi fiilden türeyen, değişken sıfatları ifade eden edilgen sıfat fiildir²⁵. İsm-i fâil, etken ortaç; ism-i mefûl ise edilgen ortaç olup, bunların farkları yapılarının etken-edilgen olmasıyla ilgilidir. Masdar ise, fiillerin ve türemiş kelimelerin köküdür ve bazen isim-fiil olarak kullanılmaktadır. Bu kelime grupları, müştak/türemiş kelime olarak bilinir ve fiil gibi öge alırlar.

Cümledeki duruma göre ism-i fâil, ism-i meful yerine, masdar da ism-i fâil ve meful yerine kullanılabilir²⁶. el-Mubberred ve es-Se'âlibî (ö.430/1038), masdarların, ism-i fâil yerine kullanıldığını belirterek aşağıdaki örneklere yer verirler²⁷.

Anlamı	İsm-i fâil	Masdar
Bulutlu gün	يَوْمٌ غَامٌّ	يَوْمٌ غَمٌّ
Çekilen su	مَاءٌ غَائِرٌ	مَاءٌ غَوْرٌ
Adil adam	رَجُلٌ عَادِلٌ	رَجُلٌ عَدْلٌ

İbn Fâris (ö.395/1004) ve es-Se'âlibî ism-i fâil yerine, kısaca fâil diyerek ism-i fâil ve ism-i mefûl'ün birbirlerinin yerine kullanılabileceğini belirtirler. Verdikleri örnekler he-

²⁵ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 271.

²⁶ el-Mubberred, *el-Kâmil*, I, nşr. Ebu'l-Fazl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1999; s. 32; el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, I, s. 88, www.alwarrag.com (01.03.2007).

²⁷ el-Mubberred, *el-Kâmil*, I, s. 32; Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Fikhu'l-Luğa*, nşr. Yâsin el-Eyyûbî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2000, s. 365.

66 ▪ *Arapçada İsm-i Fâil ve İşlevi*

men hemen aynı olup²⁸; çoğunluğu ayetlerden oluşmaktadır²⁹.

Anlamı	İsm-i mefûl	İsm-i fâil
Gizlenmiş sır	سِرٌّ مَكْتُومٌ	سِرٌّ كَاتِمٌ
Bugün Allahın vereceği cezadan korunacak kimse yoktur.	لا مَعْصُومَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ	لا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ³⁰
Atılmış sudan...	مِنْ مَاءٍ مَدْفُوقٍ	مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ³¹
Memnun olunan bir hayat...	عَيْشَةٌ مَرْضِيَّةٌ	عَيْشَةٌ رَاضِيَّةٌ ³²

Anlamı	İsm-i fâil	İsm-i meful
Onun sözü yerine gelecektir.	إِنَّه كَانَ وَعْدُهُ آتِيَا	إِنَّه كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيَا ³³
Aldatan hayat	عَيْشٌ غَابِئٌ	عَيْشٌ مَعْبُوءٌ

ez-Zemahşerî, istiâre yoluyla (hakiki olarak değil) ism-i failin ism-i meful, ism-i mefulün da ism-i fail yerine kullanılabileceğini belirtir, عَيْشَةٌ رَاضِيَّةٌ \ مَرْضِيَّةٌ gibi³⁴.

²⁸İbn Fâris, *es-Sâhibî ft Fikhi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Mektebetu'l-Me'ârif, Beyrut, 1993, 224; es-Se'âlibî, *Fikhu'l-Luğa*, s. 365.

²⁹Ankebût, 29/67; Kur'an'da zaman zaman ism-i fâil ve ism-i mefulün birbirlerinin yerine kullanılmasını kelimenin kullanımındaki hata olarak değil, kelime yapısındaki esneklik olarak değerlendirmek mümkündür. Bu konuda benzer bilgi için bak: Soner Gündüzöz, "Kur'an'da Yerleşik Gramer Kurallarına Aykırı Dil Yapıları", *Nüşa Dergisi*, Yıl:II, Sayı:7, Güz: 2002; s.123.

³⁰Hüd, 11/43

³¹Târık, 86/6

³²Kâria, 101/7

³³Meryem, 19/61

³⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, s. 20.

İsm-i fâil kalıbında olduğu halde masdar anlamında kullanılan الكاذبة yalan söylemek, الواثية korumak gibi kelimeler de vardır³⁵.

4. İsm-i Fâile Benzeyen Sıfatlar (Sıfat-1 Müşebbehe)

Arapça kaynaklarda sıfat-1 müşebbehenin açılımı "es-Sifatu'l-müşebbehe bismi'l-fâil" (ismi fâile benzeyen sıfatlar) şeklindedir. Açılımından da anlaşıldığı gibi sıfat-1 müşebbehe ism-i fâilin kapsamı içinde ele alınan sıfatlardır. Sibeveyh, sıfat-1 müşebbehe için bu geniş adı kullanır ve onun ism-i fâil gibi, muzâri fiile benzerliğiyle değil, ism-i fâile benzerliğiyle ön plana çıktığını ve öge aldığını belirtir³⁶.

Sıfat-1 müşebbehe, insanlara ait bazı özellik ve kusurların bir kişi ya da bir şeyde sabit olduğunu ifade eden ve sülâsi lazım fiillerden çok değişik vezinlerde gelen sıfat türü kelimelerdir. genellikle belirli vezinlerde gelirken; bir kısmı da dilde kullanımlarına göre değişik kalıplarda gelir³⁷.

Sıfat-1 müşebbehe'nin ism-i fâil ile olan benzerliğini ve farklılığını ortaya koymak için, öncelikle ism-i fâilin özelliklerini ele almamız gerekmektedir. Bu nedenle ism-i fâil konusunu inceledikten sonra, bu iki kavram arasındaki benzer ve farklı yönleri ele alacağız.

C- İsm-i Fâilin Zaman Boyutu

Kaynaklarda, ism-i fâilin muzâri fiile hareke, harf yönüyle benzeyip, mâzî fiile benzemediği; bununla birlikte ismi fâilin mâzî anlamında kullanılabileceği de ifade edilmiştir³⁸. Usul bilgini eş-Şâtîbî (ö.790/1388) kaynaklarda geçen bilgilere paralel, fakat farklı bir pencereden bakarak; ism-i fâilin hâle/şimdiki ve geniş zaman delaletinin hakikât, istikbale

³⁵ Hulusi Kılıç, *Arapça Dilbilgisi-Sarf*, s.194.

³⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s. 194.

³⁷ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 282; Hulusi Kılıç, *Arapça Dilbilgisi-Sarf*, s.204.

³⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, III, s.103; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Kadri'n-Nedâ*, s. 272; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidu'l-Esasiyye*, s.210.

deleletinin mecazî, mâziye delâletinin ise ihtilâflı olduğunu, bununla birlikte ism-i fâilin manası mâziye işaret ediyorsa mâzî, hâle işaret ediyorsa hâl, istikbâle işaret ediyorsa istikbâl olarak kabul edileceğini belirtir³⁹. Burada kaynaklarımızdaki bilgilerden hareketle İsm-i fâilin zaman boyutu ele alalım.

1. Harf-i Tarifli Kullanılması: Harf-i tarifli kullanılan ism-i fâiller, bütün zamanlarda kullanılabilir. Cümledeki ipuçlarına göre hangi zamanda kullanıldığını tespit etmek mümkündür⁴⁰.

Aşağıdaki tabloda mâzî ve muzâri zamanlara ait örnekler yer almaktadır.

Mâzî (Geçmiş zaman)	<i>Bu, dün ağaca çıktı. (İşte bu, dün ağaca çıkan!)</i>	هذا المُتَسَلِّقُ الشَّجَرَةَ أَمْسٍ
Muzâri (Şimdiki zaman)	<i>İyiliklerine teşekkür edirim.</i>	أنا الشَّاكِرُ نِعْمَتَكَ

el-Ferezdak'ın aşağıdaki beytinde ⁴¹, (Kâmil)

و الجُوعُ قَدْ قَتَلُوهُ بِالْإِطْعَامِ	الْقَاتِلُونَ مَلُوكَ كُلِّ قَبِيلَةٍ
---	---------------------------------------

Onlar, her kabilenin başkanını öldürüyor, açlığı yemek yedirmekle yok ediyorlardı. (Aç insanların karnını doyuruyorlardı)

القَاتِلُونَ kelimesi geçmiş zamanda kullanıldığı görülmektedir.

2. İsm-i fâilin Muzaf Olarak Kullanılması: İsm-i fâil, harf-i tarifsiz gelip, bir kelimeye muzaf olursa genellikle

³⁹ eş-Şatibî, *el-İfâdât ve'l-İnşâdât*, www.alwarraq.com. (04. 03.2007).

⁴⁰ Bak. M. Reşit Özbalkıç, "Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Durumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XIV, Yaz-Sonbahar, İzmir, 2001, s. 1-30 .

⁴¹ el-Ferezdak, *Divân*, nşr. Mecid Tarâd, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabi, 1992, II, s. 359.

geçmiş zaman ifade eder⁴².

Adam: "ben babanın katiliyim" dedi.	قال الرجل: أنا قاتلُ أبيك
-------------------------------------	---------------------------

Yukarıdaki cümlede قاتلُ أبيك ifadesinde daha önceden öldürme olayının gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.

Ya'kût el-Hamevî (ö.626/1229)'nin naklettiği aşağıdaki olay ism-i fâilin muzâf olarak geçmiş zamanda kullanılmasına ilginç bir örnektir: el-Kisâi (1ö.89/804)şöyle anlatır: Ebû Yûsuf ile birlikte Hârun er-Reşîd'in yanındaydık. Ebû Yûsuf "nahiv de nedir!" diyerek nahvi küçümsedi. Ben de nahvin üstünlüğünü göstermek için ona şöyle sordum: "Bir adam *انا قاتلُ غلامك* şeklinde bir cümle, diğer bir adam da *انا قاتلُ غلامك* şeklinde bir cümle kursa bunlardan hangisi cezayı hak eder? Ebû Yûsuf: "Her ikisi de cezayı hak eder" deyince, Hârun er-Reşîd: "Yanıldın", dedi. Ebû Yûsuf'un Arapçası iyiydi. Utandı, nasıl olur? dedi. Hârun er-Reşîd: *انا قاتلُ غلامك* diyen kişi mazi anlamında bu yapıyı kullandığından, çocuğu öldürmüş; dolayısıyla da cezayı hak etmiştir. *انا قاتلُ غلامك* diyen ise muzâri anlamında söylemiş ve öldüreceğini ifade etmiş, ancak henüz öldürmemiş, dolayısıyla da cezayı hak etmemiş" şeklinde cevap verip arkasına Kur'an'dan⁴³

ولا تقولنَّ لشيءٍ إني فاعلٌ ذلكَ غداً إلا أن يَشَاءَ اللهُ "İnşallah demekçe hiçbir şey hakkında bunu yarın yapacağım deme"⁴⁴ ayetini konuya örnek göstermiştir.

el-Kalkaşendî (ö.821/1418)'nin katiplerin özellikleri üzerine yazdığı *Subhu'l-A'sâ* adlı eserindeki aşağıdaki sözle-

⁴² M. Reşit Özbalıkçı, "Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Durumu", s. 19.

⁴³ Kehf, 18/23-24

⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mucemu'l-Udebâ*, II, 66. <http://www.alwarraq.com> (10.05.2007); Ayrıca bkz. M. Reşit Özbalıkçı, "Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Durumu", s. 19.

ri⁴⁵ ism-i fâilin muzâf olarak mâzî anlamında kullanımına örnekler mevcuttur:

الحمدُ لله جاعِلِ المرءِ بأصغَرِيهِ، قلبه ولسانه، والمتكلمِ بأجملِيهِ، فصاحتِه وبيانه، راقمِ
حَقَائِقِ الْمَعَانِي بِأَقْلَامِ الْإِلْهَامِ عَلَى صَفَحَاتِ الْأَفْكَارِ، جامعِ اللِّسَانِ وَالْقَلَمِ عَلَى تَرْجَمَةِ
مَا فِي الضَّمَائِرِ .

Övgü, insanı iki küçük organdan: kalp ve dilden müteşekkil kılan, en güzel tarz: fesahat ve beyanla yeteneğiyle konuşturan, fikir evrelerindeki anlamların hakikatını ilham kalemi ile yazdıran, gönüllerdeki şeyleri dil ve kalemle bir araya getirilmesi sağlayan Allah'a olsun.

Yukarıdaki cümledeki ism-i fâiller, Allah lafzından bedel ya da sıfat olduğundan Türkçeye sıfat gibi çevirdik. İsm-i fâilleri, tek başına aldığımızda, muzaf olduğundan dolayı, geçmiş zamanı kapsamaktadır. Örnekte Alah'ın eylemleri belirtildiğinden, bu cümleleri geniş ve gelecek zamanda da çevirmek mümkündür. Zira Allahın yapma ve yaratma eylemi süreklilik arz etmektedir⁴⁶.

İsm-i fâil gibi türemiş kelimelerle yapılan lafzî izafetlerde⁴⁷ de zamandan söz etmek mümkündür. Manevî izafette marifelik ve tahsîs özelliği varken; lafzî izafetin muzâfında marifelik ve tahsîs (hususileştirme) yoktur. Ancak bu izafette muzâf olan kelime müfretse, marife olmadığı halde tenvin de alamaz. Tesniye ve cemi nûnları düşer ve elif-lamları kalır. Şekilsel muzâfun ileyhlere de sıfat fiillerin mefulü konumundadır⁴⁸. Lafzî izâfet, şimdiki veya gelecek zamanda kullanılır

⁴⁵ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, I, nşr. Huseyn Şemsuddin, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, s.29.

⁴⁶ Mâzî bir fiil, cümledeki bağlamına göre muzâri anlamına gelebildiği gibi, ism-i fâiller de bağlamına göre muzaf olan ism-i fâil, muzâri zamanı da kapsayabilir. Bkz. İbn Fâris, *es-Sâhibî*, nşr. 'Umer Fârûk ed-Debbâğ, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1993, s. 223.

⁴⁷ eş-Şertûnî, *el-Mebâdi'u'l-'Arabîyye*, IV, s.231.

⁴⁸ Ali Cârîm-Mustafâ Emîn, *en-Nahvu'l-Vâzih(li's-Saneviyye)*,II, s.133.

maktadır.

İşlerini iyi yapanlar, kazanırlar.	الْمُتَّقِنُوا أَعْمَالِهِمْ رَا بِحُونَ
------------------------------------	--

Yukarıdaki örnekte, الْمُتَّقِنُوا kelimesi ile lafzi izafet (tam-lama) yapılmış ve bu izafette zaman muzâri olarak kullanılmıştır.

3. İsm-i Fâilin Tenvinli Kullanılması: İsm-i fâil, tenvinli kullanıldığında genellikle muzâri fiilin ifade ettiği anlamları içerir ve çoğunlukla gelecek zaman ifade eder⁴⁹. Bu konuda Sibeveyh, tenvinli ism-i fâilin, muzâri fiil anlamında kullanılabileceğini belirtmiştir⁵⁰. el-Mubberred⁵¹ ve bazı dilciler de bu kullanıma işaret etmiştir.

Yarın Ankara'ya gideceğim.	أنا ذاهبٌ إلى أنقرة غداً
----------------------------	--------------------------

كَمْ مُعَذِّبٍ نَفْسَهُ فِي طَلَبِ الْحُرِّيَّةِ لِإِبْلَاهِهِ يَرَى الْعَذَابَ مِنْ أَجْلِهَا نَعِيمًا
Ülkesinin özgürlüğü için sıkıntı çeken pek çok insan, bu özgürlük uğruna sıkıntıları güzellik olarak görür.

Cümlesinde tenvinli gelen, مُعَذِّبٍ kelimesi, hazfedilen رَجُلٍ kelimesinin sıfatıdır⁵², cümleye geniş zaman anlamı katmaktadır.

Bu ana kategorilerden sonra ism-i fâilin zaman boyutu ile ilgili şu özelliklere de yer vermek mümkündür.

1. İsm-i fâil, mefûlünü lâm harf-i ceri ile alırsa, gele-

⁴⁹Bkz: Reşit Özbalkıç, "Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Durumu", 21; Emrullah İşler, "Arapça ve Türkçede Zamanlar –Karşıtsal Çözümleme", *Nüşa Dergisi*, Yıl:III, Sayı:8, Kış:2003, Ankara, s.60.

⁵⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s.131.

⁵¹ el-Mubberred, *el-Muktedab*, II, s. 2.

⁵² 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 282. Bu örnekte de görüldüğü gibi ism-i fâiller, hazfedilmiş bir ögenin sıfatı v.s. şeklinde gelebilir.

cek zaman ifade eder⁵³.

Örnek:

<i>Halit, sınavlarını başaracaktır.</i>	خَالِدٌ نَاجِحٌ لِلإِخْتِبَارَاتِ
---	-----------------------------------

2. İsm-i fâilin önünde كان yardımcı/nâkıs fiili bulunursa, şimdiki veya geniş zaman hikayesi için kullanılır⁵⁴.

Örnek:

	كَانَ أَحْمَدُ ذَاهِبًا إِلَى الْمَلْعَبِ كُلِّ أُسْبُوعٍ
<i>Ahmet her hafta stadyuma gidiyordu/giderdi.</i>	

3. İsm-i fâilin önünde كَيْسٌ yardımcı fiili varsa, gelecek zaman anlamında kullanılır.

Örnek:

<i>Ankara'ya gitmeyeceğim.</i>	لَسْتُ مُسَافِرًا إِلَى أَنْقَرَةَ
--------------------------------	------------------------------------

4. Süreklilik ifade eden fiillerden sonra (Kâne ve benzerleri içerisinde yer alan) muzâri fiil yerine gelebilir.

<i>Yolcu hala uyuyor.</i>	ظَلَّ الْمَسَافِرُ نَائِمًا
---------------------------	-----------------------------

Sıfat olarak kullanılan ism-i fâil, isimleşse de zaman özelliğini kaybetmez. Mesela, الْمُدْرَسُ kelimesi ders veren anlamında bir sıfat fiildir, bu kelime hoca anlamında kullanılsa da hocaya hoca adı, ders vermesinden dolayı verildiğinden, sıfat fiil ve zaman özelliği devam eder ve muzâri fiil anlamında kullanılır.

⁵³ Mehmet Çakır, *Binâu'l-Kelime fi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Özcan Matbacılık, Ankara, 1997, s. 59.

⁵⁴ Bkz. Vecdi Akyüz, *Arapçada Fiil Kipleri ve Yardımcıları*, İFAV, İstanbul, 1996, s. 215.

İsm-i fâil adet/örf, hikmet ve ilmi kurallar gibi konularda kullanıldığında, zaman özelliği taşımaz⁵⁵. Aşağıdaki tabloda bu kategoriler ve örnekler yer almaktadır:

Adet ve örf	Çocuk yaşadığı ortamdan etkilenir.	الطُّفْلُ مُتَأَثِّرٌ بِالْوَسْطِ الَّذِي يَعِيشُ فِيهِ
Hikmet	Hikmet, mümin'in yitik varlığıdır.	الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ ⁵⁶
İlmî gerçekler	Ağır cisimler suda çöker.	الْأَجْسَامُ الثَّقِيلَةُ رَاسِبَةٌ فِي الْمَاءِ

D- İsm-i Fâilin Öge Alışı

İsm-i fâil, türediği fiil gibi öge alabilir. İsm-i fâil, müteaddî (geçişli) fiilden türemişse, cümledeki durumuna göre fâil, bir veya birden fazla meful ve harf-i cer alabilir. İsm-i fâil, lâzım (geçişsiz) fiilden türemişse sadece fâil alır⁵⁷.

O, kitabı okuyor.	هُوَ قَارِئُ الْكِتَابِ
-------------------	-------------------------

Yukarıdaki cümlede الْكِتَابِ kelimesi, قَارِئُ ism-i fâilinin mefulun bih'idir.

İsm-i fâil, birden fazla meful aldığı anda, ilk mefulü muzâfun ileyh olarak gelir.

Havanın ıltan olduğunu sanıyorum.	أَنَا ظَانَ الْجَوَّ مُعْتَدِلًا
-----------------------------------	----------------------------------

Yukarıdaki cümlede ظَانَ ism-i fâili, الْجَوِّ ve معتدلا kelimelerini meful olarak almıştır.

⁵⁵ 'Abdulvehhâb Bekr-'Abdulkâdir el-Mehîrî ve diğeri, *en-Nahvu'l-'Arabî*, eş-Şeriketu't-Tünûsiyye, Tunus, tsz, s. 83.

⁵⁶ Tirmizî, İlim 19, 5/41; İbn Mâce, Zühd 15, 2/1395.

⁵⁷ İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, II, s. 106; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 247;

İyiliğe aracı olan, onu yapmış gibidir.	الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ ⁵⁸
---	---

الدَّالُّ ism-i fâili عَلَى الْخَيْرِ harf-i cer ve mecrûr'unu öge olarak almıştır.

İsm-i fâil diğer mefûlleri de öge olarak alabilir.

Örnek:

Bekçiyi, evin önünde dururken gördüm.	رَأَيْتُ الْحَارِسَ وَاقِفًا أَمَامَ الْبَيْتِ
---------------------------------------	--

İsm-i fâiller, müennes, tesniye ve cemi olarak da öge alabilir⁵⁹.

Örnek:

Onlar kitabı okuyorlar.	هَمْ قَارِئُونَ الْكِتَابَ
-------------------------	----------------------------

İsm-i fâilin fiil gibi görev yapabilmesi, harf-i tarifli gelip gelmemesine göre değişir.

1. İsm-i Fâilin Harf-i tarifli Gelmesi

İsm-i fâilin, fiili gibi görev yapabilmesi için harf-i tarifli olarak gelmesi yeterlidir. Harf-i tarifli gelen ism-i fâil cümledeki uygun pozisyonuna göre fâil, meful gibi ögeler alabilir. Bu durumda da zaman durumuna bakılmaz, maziye de delalet etse, fiil görevi yapabilir⁶⁰. İbn 'Akîl, elif-lâm takısı alan ism-i fâillerin ism-i mevsûl konumunda olduğunu, ismi mevsûllerden sonra da mutlaka cümle gelmesi gerektiğini ifade ederek elif-lamlı gelen ism-i fâillerin mâzî ve muzâri fiil gibi amel edeceklerini belirtir⁶¹.

⁵⁸ Tirmizî, İlim 14, 5/41.

⁵⁹ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 247; eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, s. 249.

⁶⁰ İbn Hişâm, Şerhu Kadri'n-Nedâ, s. 269; İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akli, II, s. 106; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 247; Mustafa Galâyini, *Câmi'ud-Dürûsi'l-'Arabiyye*, III, 282; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s. 210.

⁶¹ İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, II, s. 110.

Örnek:

<i>Ben, yaptığın iyiliklere teşekkür ederim.</i>	أنا الشاكرُ نِعْمَتَكَ
--	------------------------

Cümlesinde, الشاكر ism-i fâili geniş zamanda kullanılmış ve نِعْمَةٌ kelimesini mefulün bihi/nesne olarak öge almıştır.

<i>Dün Ahmet öğretmenine teşekkür etmiştir.</i>	أَحْمَدُ الشَّاكِرُ مُعَلِّمَهُ أَمْسٍ
---	--

Cümlesinde الشاكرُ kelimesi mâzi anlamında kullanılmış ve مُعَلِّمٌ kelimesini mefulün bih olarak öge almıştır.

İmru'u'l-Kays (ö.m. 545)'ın⁶² aşağıdaki beytinde; (Kâmil)

خَيْرٌ مَعَدَّ حَسَبًا وَ نَائِلًا	الْقَاتِلِينَ الْمَلِكِ الْحَلَّاحِلِ
<i>(Benî Esed kabilesi) Maad kabilesinin en soylu ve cömert olan cesur kralını öldürdüler.</i>	

الْقَاتِلِينَ kelimesi mazi anlamda kullanılmış ve الْمَلِكِ kelimesini meful olarak almıştır.

Elif-lam takısı alan ism-i fâil, kendi fâiline muzâf olabilir, fâili muzâfun ileyh şeklinde gelir.

<i>Çocuğu boğulmaktan kurtaran kişi geldi.</i>	وَصَلَ الْمُنْقَذُ الطِّفْلَ مِنَ الْغَرَقِ
--	---

الطِّفْلَ kelimesi ism-i fâlin fâili olmuştur.

İsm-i fâil, harf-i tarifsiz gelirse bu durumda diğer kuralların ortaya çıkması gerekmektedir. Bu kuralları ikinci madde olarak ele alıyoruz.

⁶² İmru'u'l-Kays, *Divân*, nşr. Hannâ el-Fâhûrî, Dâru'l-Cil, 1989, 247.

2. İsm-i Fâilin Geniş ve Gelecek Zamana Delalet Eden Bazı Öğelerle Kullanılması

İsm-i fâil, harf-i tarifsiz gelmesi durumunda iki şart aranır. Birincisi ism-i fâilin bazı unsurlarla birlikte kullanılması, ikincisi ise birinci maddedeki ism-i fâillerin şimdiki ya da gelecek zamanı kapsamasıdır⁶³. Bu ifadeyi biraz açarsak, elif-lam takısı almayan ism-i fâilin öge alabilmesi için iki şart aynı anda aranır. Birincisi: ism-i faile kurulan cümlede soru edatı ve olumsuzluk edatı olmalıdır. Bunların yanı sıra ism-i fâilin haber, sıfat, hâl, münâdâ olarak kullanılması ayrıca sıra cümlesinden sonra gelmesi gerekmektedir. İkincisi ise birinci maddede yer alan unsurların geniş ve şimdiki zamanda kullanılması gerekir. Bu şartlara "i'timâd" denilmiştir⁶⁴.

Kûfe dilcilerinin dışındaki bilginler, elif-lam takısını almayan ism-i fâilin maziye delalet etmesi durumunda öge alamayacağını belirtir. Kûfe ekolünden el-Kisâi gibi dilciler ise mâziye delalet eden elif-lamsız ismi fâilin de amel edeceğini belirtmişler ve *وَكَلَّبُهُمْ بِأَسْرَطٍ ذُرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ* "Köpekleri de mağranın girişinde ön ayaklarını uzatmıştı" ayetini⁶⁵ delil göstermişlerdir. Buna karşın, Basra ekolüne mensup birçok dilci, bu ayetin hal cümlesi olarak hali (geniş zaman) hikaye tarzında olduğunu ve bunun maziye delalet etmeyeceğini belirterek, bu görüşe karşı çıkmıştır⁶⁶.

Kûfe dil ekolünden el-Ahfeş (ö.315/927)'e göre, ism-i fâilin amel etmesi için birtakım şartlar gerekmez. el-Ahfeş,

⁶³ 'Abdulğani ed-Dakr, *Mu'cemu'n-Nahv*, Mektebetu'l-Kiyâm, Kum, 1974, 18-19.

⁶⁴ İbn Hişâm, Şerhu Kadri'n-Nedâ, s. 272, İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, II, s. 106; es-Sabbân, Haşiyetu's-Sabbân 'alê's-Şerhi'l-Eşmûni, II, s.293; Hâlid b. 'Abdullâh el-Ezherî, Şerhu't-Tasrih, II, s.66.

⁶⁵ Kehf, 18/18

⁶⁶ İbn Hişâm, Şerhu Kadri'n-Nedâ, s. 272, İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, II, s. 106; es-Sabbân, Haşiyetu's-Sabbân 'alê's-Şerhi'l-Eşmûni, II, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut, tsz. s. 293; Hâlid b. 'Abdullâh el-Ezherî, Şerhu't-Tasrih ale'l-Tevzih, II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., s. 66; 'Abdulkâdir el-Bagdâdî, Hizânetu'l-Edeb, I, s.34. www.alwarrâq.com (01.02.2007)

bu konudaki görüşü için aşağıdaki beyti örnek verir: (Tavil)

مقالة لَهْبٍ إِذَا الطير مَرَّتْ	خَيْرٌ بَنُو لَهْبٍ فَلَا تَكُ مُلْغِيَا
<i>Lehb Oğulları kuşların uçmasından iyi ve kötü sonuç çıkar-mada (iyâfe) oldukça mahirdirler. Onlar bu konularda söz söylerse sözlerini dikkate al.</i>	

el-Ahfeş'e göre خَيْرٌ kelimesi خَيْرِ ism-i fâilinin, fâilidir.

Basra ekolünden bazı bilginler, ismi fâil burada amel etme-miş, aksine mukaddem(öne geçmiş) haber olmuş, بَنُو kelimesi ise muahhar (sonraki) mübteda olmuştur" açıklamasını ya-parak karşı çıkmışlardır. el-Ahfeş ise mübtedanın cemi, ha-berin ise müfret olduğunu belirterek mübteda ve haber uyumsuzluğunu ileri sürmüştür. Basra ekolünün bilginleri ise والملائكة بعد ذلك ظهيرا kullanılacağına Bunların arkasından bütün melekler onlara yardımcıdır" aye-tini⁶⁷ delil göstermişlerdir⁶⁸.

İlk dönem dilcilerinden sonraki bilginler, ism-i fâilin fiil gibi görev yapabilmesi için değişik şartlar aramışlardır. Bu şartları kaynakların verilerine göre incelemek yerinde olacaktır.

a. İsm-i Fâilin Soru Edatı ile Kullanılması

İsm-i fâil, soru edatı ile birlikte gelip; şimdiki, geniş veya gelecek zamandan birine işaret ediyorsa öge alır⁶⁹.

Sözünüzü yerine getirecek misiniz?	أَمْ مُنْجِرٌ أَنْتُمْ وَعَدَكُمْ؟
Öğrenci dersini yazıyor mu?	هَلْ كَاتِبُ الطَّالِبِ الدَّرْسَ؟

⁶⁷ Tahrim, 66/4

⁶⁸İbn Hişâm, Şerhu Kadri'n-Nedâ, s. 272.

⁶⁹ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, III, s.103; İbn Hişâm, Şerhu Kadri'n-Nedâ, s.106; İbn 'Akil, Şerhu İbn 'Aki, II, s. 107; Ahmed el-Hâşimi, el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye, s. 210.

Yukarıdaki örneklerde ism-i fâiller soru edatı ile birlikte gelmiş, gelecek ve şimdiki zaman anlamında kullanılmış, kendisinden sonraki kelimeleri sırasıyla fâil ve meful olarak almıştır.

b. Nefy/Olumsuz Edatı İle Kullanılması

İsm-i fâil, nefy edatı ile birlikte gelip, şimdiki/geniş veya gelecek zamandan birine işaret ediyorsa öge alır⁷⁰.

Örnekler:

<i>Pazarı sadece kar eden över.</i>	مَا حَامِدٌ السُّوقَ إِلَّا مَنْ رَبِحَ
<i>Kardeşim, seyahatten dönmüyor.</i>	وَمَا قَادِمٌ أَحْيَى مِنَ السَّفَرِ
<i>Kabe'ye gelenlere (hürmetsizlik etmeyin)</i>	وَلَا آمِينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ ⁷¹

Örneklerde, nefy edatından sonra gelen ism-i fâiller, fâil, meful ve harf-i cer almışlardır.

c. Mübtedanın Haberi Olması

İsm-i fâil, mübtedanın haberi olarak gelip şimdiki/geniş veya gelecek zamandan birine işaret ediyorsa öge alır⁷².

جَمِيعُ الْمُوظَّفِينَ هُنَا مُنْتَظِمُونَ فِي عَمَلِهِمْ فَهُمْ حَاضِرُونَ إِلَى مَكَاتِبِهِمْ كُلِّ يَوْمٍ فِي الْوَقْتِ الْمُحَدَّدِ
<i>Buradaki bütün memurlar işlerinde düzenlidir ve işlerine her gün zamanında gelirler.</i>

⁷⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, III, s.103; İbn Hişâm el-Ensâri, *Şerhu Kadru'n-Nedâ*, s. 272; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidu'l-Esasiyye*, s. 210.

⁷¹ Mâide, 5/2

⁷² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, III, s.103 İbn Hişâm el-Ensâri, *Şerhu Kadri'n-Nedâ* s. 272; İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, II, s. 106; Tâcuddîn el-İsferâyîni, *Lubbu'l-Elbâb fî 'İlmi'l-İ'râb*, nşr. Rabiha Çelebi, Anadolu matbası, İzmir, 1994, s. 92.

Yukarıdaki cümlede متظنون ism-i fâili mübtedanın haberi olarak gelmiştir. İsm-i fâil de kendisinden sonraki kelimeleri öge olarak almıştır.

Bu bağlamda ism-i fâil, İnne ve benzerleri ile Kane ve benzerlerinin haberi olduğunda öge alır⁷³.

Halit, kardeşine teşekkür ediyor.	إِنَّ خَالِدًا شَاكِرٌ أَحَاكَ
-----------------------------------	--------------------------------

إِنَّ nin haberi olarak gelen شَاكِرٌ ism-i fâili أَحَا kelimesini mefulün bih olarak almıştır.

Aşağıdaki ayetlerde de İnne ve Kâne'nin haberi öge almıştır.

Yeryüzünde bir halife/temsilci yaratacağım.	إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ⁷⁴
Sizin görüşünüze başvurmadan bir karar almam.	مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونَهُ ⁷⁵

d. Mevsûfun Sıfatı Olması

İsm-i fâil, mevsûfun (nitelenen) sıfatı olup, şimdi-ki/geniş veya gelecek zamandan birine işaret ediyorsa fiil gibi öge alır⁷⁶.

Arkadaşlarına yararlı sorular soran öğrenciye kulak verdim. سَمِعْتُ طَالِبًا مُلْقِيًا عَلَيَّ أَقْرَانِهِ أَسْئَلَةً مُفِيدَةً

Yukarıdaki örnekte, مُلْقِيًا ism-i fâili, طَالِبًا kelimesinin sıfatıdır, bu nedenle kendisinden sonra harf-i cer ve mefulün bih almıştır.

⁷³ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufassal, III, s.103; İbn Hişâm el-Ensâri, Şerhu Kadri'n-Nedâ s. 272, Tâcuddîn el-İsferâyîni, Lubbu'l-Elbâb fî 'İlmi'l-İ'râb, s. 92.

⁷⁴ Bakara, 2/30

⁷⁵ Neml, 27/32

⁷⁶ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufassal, I s. 104; İbn Hişâm, Şerhu Kadri'n-Nedâ, s. 272; İbn 'Akil, Şerhu İbn 'Akil II, s. 106; Ahmed el-Hâşimî, el-Kavâidu'l-Esâsiyye, s. 210; eş-Şertûnî, el-Mebâdiu'l-'Arabiyye, IV, s. 248.

Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar.	يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ⁷⁷
--	--

Yukarıdaki ayette ise, مُخْتَلِفٌ kelimesi sebep-i sıfat olarak أَلْوَانُ kelimesini fâil almıştır.

e. Zilhâl'in Hâli Olarak Kullanılması

İsm-i fâil, fâil ve meful gibi cümledeki öğelerden birinin durumunu belirten hal/durum zarfı olarak gelip şimdi/ki/geniş veya gelecek zamandan birine işaret ediyorsa öge alır⁷⁸.

Örnek:

Ali yüzü parıldayarak geldi.	أَقْبَلَ عَلَيَّ مُتَهَلِّلاً وَجْهَهُ
------------------------------	--

Yukarıdaki cümlede, ism-i fâil olan مُتَهَلِّلاً kelimesi, fâilin hali olarak gelmiş ve وَجْهَهُ kelimesini de fâil olarak almıştır.

Aşağıdaki örneklerde de altı çizili olan ism-i fâiller hal olarak, kendisinden sonraki kelimeleri öge olarak almıştır.

رَأَيْتُ الْإِسْتَاذَ خَارِجًا مِنَ الصَّفِّ Öğrenciyi sınıftan çıkarken gördüm.

وَأَدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ⁷⁹ Yalnızca Allah'a boyun eğerek ona dua edin.

f. Nida Harfinden Sonra Münadâ Şeklinde Gelmesi

İsm-i fâil, nida/ünlem edatından sonra münadâ olarak gelip; şimdiki/geniş veya gelecek zamandan birine işaret ediyorsa, öge alır. Bu özellik, münadâ çeşitlerinden şebîh bi'l-muzaf (muzafa benzer) münada durumunda ortaya çı-

⁷⁷ Nahl, 16 / 69

⁷⁸ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, I, s. 104 ; Tâcuddin el-İsferâyîni, Lubbu'l-Elbâb fi 'İlmi'l-İ'râb, s. 92.

⁷⁹ Araf, 7/29

kar⁸⁰.

<i>Dağa tirmanan kişi, Dikkatli ol!</i>	يا طالعاً جبالاً انتبه
---	------------------------

طالعاً kelimesi, münada olarak (şebih bi'l-muzaf münada) gelmiş ve kendisinden sonraki جبالاً kelimesini meful olarak almıştır.

Ebu'l-'Atâhiyye (ö.211/826)'nin aşağıdaki beytinde aynı durum sözkonusudur⁸¹. (Munserih)

يا ساكناً باطن القبور : أما	للواردين القبور من صدر
<i>Kabrin derinliklerinde kalan kişi! Kabre gelenler tekrar çıkabiliyor mu?</i>	

g. İsm-i Fâilin İsm-i Mevsulden Sonra Gelmesi

İsm-i fâil, ism-i mevsulden sonra gelmesi durumunda öge alır⁸². Yine şimdiki/geniş veya gelecek zamana işaret etmesi gerekir.

عَسْرَلِرِي، عَرَقَعِجِنِ إِشِكْلَرِنِنِ
فَأَبْلُتُ الذِي نَاشِرَةٌ تَأَلِيفُهُ أَضْوَاءَ الْهُدَى
yayan kişiyle karşılaştım.

Cümlesinde, نَاشِرَةٌ ism-i fâili ism-i mevsulden sonra gelmiş ve أَضْوَاءَ kelimesini fâil, أَضْوَاءَ'yı meful olarak almıştır.

İsm-i fâil, ism-i tasgîr (küçültme eki ilavesi ile türetilen kelime) olarak gelirse öge alamaz ve aşağıdaki şekilde bir cümle kurulamaz⁸³.

⁸⁰ Şebih muzaf, anlam olarak muzafa benzese de şekil olarak farklıdır. Şebih muzaf genellikle ism-i fâil gibi sıfat fiillerle yapılır. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale'l-Tevezih*, II, 66; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 245; eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, 249.

⁸¹ Ebu'l-'Atâhiyye, *Divân*, nşr. Mecid Tarîd, 1995, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut, s. 146.

⁸² Tâcuddîn el-İsferâyîni, *Lubbu'l-Elbâb fî 'İlmi'l-'İ'râb*, s. 92; eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, s. 249.

⁸³ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s.250.

	يقف حُوَيْرِسٌ زرعاً
--	----------------------

Cümlesinde, ism-i tasğir olarak gelen حُوَيْرِسٌ kelimesi, زرعٌ kelimesini meful olarak mansup alamaz.

E. Mübâlağalı İsm-i Fâil

Arapça kaynaklarda, ism-i fâillerin, anlamlarında mübalağa ve abartı ifade etmek için farklı formatta kalıpların kullanıldığı görülmektedir. İsm-i fâili ele alan kaynaklar da mübalağalı ism-i fâile de yer vererek onun mübalağa amaçlı kullanıldığını ifade etmişlerdir⁸⁴.

Cimri malını çok hesaplıyor.	الْبَحِيلُ حَسَابٌ أَمْوَالَهُ
------------------------------	--------------------------------

حَسَابٌ kelimesi mübalağalı ism-i fâildir ve أَمْوَالٌ kelimesini mefulün bih olarak almıştır.

İslâm öncesi dönemi şairlerinden el-Hansâ (ö.24/644), aşağıdaki beytinde⁸⁵, (Basît)

وإنَّ صَخْرًا إِذَا تَشْتَوُ لَنْحَارٍ	وإنَّ صَخْرًا لَكَافِينَا وَ سَيِّدَنَا
<i>Sahr, bizim ulumuz ve büyüğümüzdü, kış günlerinde hayvan keserek herkese etinden ikram ederdi.</i>	

لَنْحَارٍ kelimesini mübalağalı ism-i fâil olarak kullanmıştır.

Kaynaklara göre en fazla kullanılan mübalağa kalıpları şunlardır⁸⁶.

فَعَالٌ	فَعُولٌ	مِفْعَالٌ	فَعِيلٌ	فَعِلٌ
---------	---------	-----------	---------	--------

Mübâlağalı ism-i fâil özellikleri açısından genel olarak

⁸⁴ Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 184; İbn Hişâm, *Şerhu Kadri'n-Nedâ*, s. 272.

⁸⁵ el-Hansâ, *Divân*, nşr. İbrâhîm 'Avadeyn, Mektebetu's-Sa'âde, Mansûre, 1985, s.143.

⁸⁶ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, 106; İbn Hişâm, *Şerhu Kadri'n-Nedâ*, s. 272.

ism-i fâil ile aynıdır. Öge alma hususunda aralarında fark yoktur. Sibeveyh, mübâlağa sigalarının amel ettiğini belirtir. Aşağıdaki söz, verdiği örnekler arasındadır⁸⁷.

Bal şerbetini çok içerim.

أما العسلَ فأنا شرَّابٌ

العسلَ kelimesi, kendisinden sonra gelen ism-i fâilin öne geçmiş mefûlün bihidir.

İbnu's-Serrâc, mübâlağa adını kullanmamakla birlikte verdiği örneklerle onu izah eder ve Sibeveyhin verdiği أما العسلَ فأنا شرَّابٌ örneğini nakleder⁸⁸.

Kûfe ekolü, mübâlağalı ism-i fâilin muzâri kalıp ve anlamlarına benzemediği gerekçesiyle bütün kiplerinin öge almasını uygun görmez. Mübâlağalı ism-i fâilden sonra nasb edilen ismin, gizli bir fiilin mefûlü olduğunu iddia eder. Ayrıca mübâlağalı ismi fâilin mefûlünün takdimini de uygun görmez. Örnekteki العسلَ kelimesini gizli bir fiilin nasbettiğini ifade eder. Bazı Basra ekolü bilginleri ise فَعِيلٌ - فَعِلٌ veznindeki mübâlağalı ism-i fâillerin amelini uygun görmeyip diğerlerini uygun görür⁸⁹. Ancak genel kanaat mübâlağalı ism-i fâil cümledeki durumuna göre öge alabilir.

Mübâlağalı ism-i fâil, cümledeki bağlamına göre normal ism-i fâil anlamında da kullanılabilir⁹⁰. Ebû Hilâl el-'Askerî (ö.305/1004), *el-Furûku'l-Luğaviyye* adlı eserinde şibh ve şebîh kelimelerinin arasındaki farkı açıklarken, şebîh kelimesinin mübâlağalı ismi fâil olduğunu ve kalıbın normal ismi fâil anlamında kullanıldığını belirtir⁹¹.

⁸⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s. 57.

⁸⁸ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, s.123

⁸⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Kadri'n-Nedâ*, s. 276.

⁹⁰ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s.262.

⁹¹Ebu Hilâl el-'Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut, 1973, s. 146.

F. İsm-i Faile Benzeyen Sıfatlar (Sıfat-1 Müşebbehe)

İsm-i fâilin anlam alanı konusunda, sıfatı müşebbehenin açılımını yaparak, onun kapsamında olduğunu belirtmiştik. Burada her ikisinin benzer ve farklı yönlerini ele alacağız.

Sıfat-1 müşebbehe, fiilden türeyen bir sıfat olmasına rağmen, fiil ile hareke, harf ve zaman yönünden bir bağlantısı yoktur. Ancak ism-i fâil gibi fiilden türeyen sıfat özelliği vardır. Bu nedenle fiil gibi değil, ism-i fâil gibi öge alır. Sıfat-1 müşebbehe, fâil almasının yanı sıra mefûl alacaksa bu durumda iki şey ortaya çıkar: öge marife ise şebîh mefûlün bih, nekra ise temyîz adını alır⁹².

أَوْقَدْتُ الْمِصْبَاحَ الْقَوِيَّ النَّوْرَ *Işığı tesirli lambayı yaktım*

Cümlesinde, النور kelimesi القوي, sıfat-1 müşebbehe'sinin şebîh mefulün bihidir.

الْبَحْرُ بَعِيدٌ غَوْرًا *Deniz çok derindir.*

Cümlesinde, غورا kelimesi بعيد sıfat-1 müşebbehesinin temyizidir.

Sıfat-1 müşebbehe fiilin yapısına benzemediği için isimler gibi izafet hâlinde olmaları yaygındır⁹³.

Bu, güzel yüzlüdür.	هذا حسن الوجه
---------------------	---------------

Arapçada lafzî izafetlerde muzâf olan kelime elif-lâm takısı almadığı halde⁹⁴ sıfatı müşebbehenin başında gelebilmektedir⁹⁵.

⁹² Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s.282; Mustafa Galâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabîyye*, III, s.284; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidu'l-Esâsiyye*, s.312.

⁹³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s.194.

⁹⁴ Manevi izafette harf-i tarif gelebilir.

⁹⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s.194.

Bu, güzel yüzlüdür.	هذا الحسنُ الْوَجْهِ
---------------------	----------------------

İsm-i fâil genellikle değişken sıfatlar için kullanılırken; sıfat-ı müşebbehe devamlılık ifade eden sıfatlar için kullanılır⁹⁶.

عَرَفْتُهُ جَمِيلَ الصُّورَةِ أَيْضَ اللَّوْنِ حَسَنَ الْعَيْنَيْنِ
Onu, sureti güzel, rengi beyaz, gözleri güzel olarak tanıdım.

Gramer kaynakları önce ism-i fâili, peşinden de sıfat-ı müşebbehe'yi ele almış; yer yer benzerlik ve farklılıklarını dile getirmiştir. İsm-i fâil ile sıfat-ı müşebbehe arasındaki farklı yönlerine değinmek yerinde olacaktır.

1.İsm-i fâil, genellikle hem müteaddî hem de lazım (lazım fiil için kâsır ifadesini kullanır) fiillerden, sıfat-ı müşebbehe ise sadece lâzım fiillerden yapılır⁹⁷.

البحرُ بَعِيدٌ غَوْرًا Deniz çok derindir.

2.İsm-i fâil, muzâri fiilin harf ve harekesine uygundur. Sıfatı müşebbehe ism-i fâil kalıbında gelirse, bu hareke benzerliği devam eder, ama farklı kalıpta gelirse benzerlik görülmez⁹⁸.

Onun dili akıcıdır.

هُوَ مُنْطَلِقُ اللِّسَانِ

Yukarıdaki cümlede مُنْطَلِقُ kelimesi bir şahısta devamlı olduğundan sıfatı müşebbehedir, ancak ism-i fâil kalıbında getirilmiştir. Harf ve hareke yönüyle muzâri fiile benzemektedir.

⁹⁶es-Sabbân, Haşiyetu's-Sabbân 'alé'l-Şerhi'l-Eşmûni, I, s. 293; 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi, III, s. 282.

⁹⁷ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, II, nşr. Muhyiddin 'Abdulhamîd, Matba'atu Muhammed 'Ali, Kahire, tsz., s. 593; 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi, III, s. 282.

⁹⁸ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, II, s. 593; 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi, III, s. 282.

3. İsm-i fâil mefulünden önce gelebilir. Sıfatı müşebbehe'nin mansubu (temyiz) kendisinden önce gelemez⁹⁹.

Zeyd Amr'ı dövüyor.

زَيْدٌ عَمْرًا ضَارِبٌ

عمرًا takdim edilmiş ضارب kelimesinin mefulüdür.

Aşağıdaki şekilde sıfat-ı müşebbehe, ögesinden önce gelemez¹⁰⁰.

زَيْدٌ حَسَنُ الْوَجْهِ	زَيْدٌ وَجْهُهُ حَسَنٌ
-------------------------	------------------------

Zeyd, güzel yüzlüdür.

4. İsm-i fâilin mevsufunun hazfi iyi görülmesine karşın sıfat-ı müşebbehe'nin mevsufunun hazfi kötüdür¹⁰¹.

Yüzü güzel adama uğradım.

مَرَرْتُ بِحَسَنٍ وَجْهُهُ

5. İsm-i fâille öğeleri arasına başka bir kelimenin girmesi mümkün iken, sıfat-ı müşebbehe ile öğeleri arasına başka kelime giremez¹⁰².

Evde Zeyd'in babası Amr'ı dövüyor.

زَيْدٌ ضَارِبٌ فِي الدَّارِ أَبُوهُ عَمْرًا

6. İsm-i fâil, mâzî ve muzâri fiilin ifade ettiği zamanlara delalet ederken, sıfatı müşebbehe daimi özellikleri içerdiğinden belirli bir zamana işaret etmez, bütün zamanları kapsar¹⁰³.

Sonuç

İsm-i fâil, Türkçedeki sıfat fiil/eylem fiil (etken ortaç) ile de benzer özellik gösterir. Hem Arapça hem de Türkçede

⁹⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 593; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 282.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s.593; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 282.

¹⁰¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, III, s.593.

¹⁰² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, III, s.593

¹⁰³ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 282.

bu kelime grubu fiilden türemiş sıfat özelliğini taşır ve cümlede nesne, sıfat gibi pek çok öge konumunda olur. Arapçada ism-i fâil, fiil gibi geçmiş, geniş ve gelecek zamanda kullanılır. Arapçada Türkçeden farklı olarak ism-i fâil, fiil gibi fâil, meful, sıfat, hal gibi hemen öge alır. İsm-i fâil, harf-i tarifli geldiğinde başka bir şart aranmaksızın öge alabilir. İsm-i fâil, harf-i tarifsiz gelmesi durumunda iki şart aranır. Birincisi ism-i fâilin soru edatı veya olumsuzluk edatı ile gelmesi ya da haber, sıfat v.s. olarak bulunması. İkincisi ise birinci maddedeki ism-i fâillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamandan birini kapsamasıdır.

Türkçede sıfat fiil kendileri cümlenin değişik öğeleri olurken; Arapçada hem öge olur hem de fiil gibi öge alabilir. Arapçada ism-i fâilin, ism-i meful, masdar, muzâri fiil, ism-i mevsûl gibi kavramlarla çok yakın ilişkisi olduğu görülmektedir. Özellikle muzâri fiille çok yakın benzerlikleri vardır. Muzâri fiilin “ism-i fâile benzeyen fiil” olarak adlandırılması bu iki kelimenin birbirleri ile yakın benzerlikleri olduğunu göstermektedir.

Türkçedeki ism-i fâilin ilişkili olduğu ana çatı fiilimsiler olup, bunlar isim, fiil ve zarf fiil olarak kategorize edilmektedir. Türkçedeki bu kategorize, Arapçada türemiş kelimeler olarak ele alınmış ve zarf fiil konusu hal olarak ayrı ve müstakil bir konu olarak değerlendirilmiştir.

Arapçada muzâri fiille (bazen mazi de olabilir) yapılan cümleler ism-i fâille de kurulabilmektedir. Bu da isim ve fiil cümlesinden farklı bir tarzdır. Belâgat açısından ism-i fâille kurulan cümle isim cümlesine benzediği için, fiil cümlesinden daha etkili ve vurguludur.

Kaynakça

- 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, IV, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1966.
- 'Abdulğani ed-Dakr, *Mu'cemu'n-Nahv*, Mektebetu'l-Kiyâm, Kum, 1974.
- 'Abdulkâdir el-Bağdâdi(ö.1093/1682), *Hizânetu'l-Edeb*, www.alwarraq.com
- 'Abdulvehhâb Bekr-'Abdulkâdir el-Mehîrî ve Diğerleri, *en-Nahvu'l-'Arabî*, eş-Şeriketu't-Tünûsiyye, Tunus, tsz.
- Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, nşr. Ahmed Kâsim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1988.
- Akyüz, Vecdi, *Arapçada Fül Kipleri ve Yardımcıları*, İFAV, İstanbul, 1996.
- Ali Cârîm-Mustafâ Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdih*, II, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1965.
- el-Bağdâdi, Ahmed b. Kâsim, *Risâletun fi İsmi'l-Fâil*, nşr. Mahmûd Hasan 'Avvâd, Dâru'l-Furkân. http://www.islammessage.com/booksww/book_large_text.php?bkid=4415; (01.03.2007).
- Çakır, Mehmet, *Binâu'l-Kelime fi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Özcan Matbacılık, Ankara, 1997.
- Ebu Hilâl el-'Askerî (ö.395/1004), *el-Furûku'l-Luğaviyye*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1973.
- Ebû Mansûr es-Se'âlibî (ö.430/1038), *Fikhu'l-Luğa*, nşr. Yâsin el-Eyyûbî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2000.
- Ebu'l-'Atâhiyye (ö.211/826), *Dîvân*, nşr. Mecîd Tarîd, 1995, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut.
- el-Ferezdak (ö.114/732), *Dîvân*, nşr. Mecîd Tarâd, II, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1992.
- Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu yay., İstanbul, 1971.

- Gündüzöz, Soner, “Kur'an'da Yerleşik Gramer Kurallarına Aykırı Dil Yapıları”, *Nüsha Dergisi*, Yıl: II, Sayı:7, Güz: 2002.
- Hâlid b. 'Abdullâh el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale'l-Tevezîh*, II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Halîl b. Ahmed (ö.175/791), *Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv*, nşr. Fahrüddîn Kabâve, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980.
- el-Hansâ (ö.24/644), *Dîvân*, nşr. İbrâhîm 'Avadeyn, Mektebetu's-Sa'âde, Mansûre, 1985.
- İbn 'Akîl (ö.769/1367), *Şerhu İbn 'Akîl*, II, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İhyâud-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- İbn Cinnî (ö.392/1001), *el-Hasâ'is*, III, nşr. 'Abdulhamîd el-Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İbn Fâris (ö.395/1004), *es-Sâhibî fi Fikhi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, nşr. 'Umer Fârûk ed-Debbâğ, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1993.
- İbn Hişâm el-Ensârî (ö.761/1360), *Muğni'l-Lebîb*, II, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Matba'atu Muhammed 'Alî, Kahire, tsz.
- İbn Hişâm el-Ensârî (ö.761/1360), *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, b.y.y., Dersâadet, tsz.
- İbn Ya'îş (ö. 643/1245), *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, IV, nşr. Seyyid Ahmed-'Abdulcevâd 'Abdulğani, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire, tsz.
- İbnu'l-Hâcib (ö.646/1249), *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, II, nşr. Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- İbnu's-Serrâc (ö.316/928), *el-Usûl fi'n-Nahv*, III, nşr. el-Huseyn el-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999.
- İmru'u'l-Kays (ö. m.545), *Divân*, nşr. Hannâ el-Fâhûrî,

Dâru'l-Cil, 1989, 247.

İşler, Emrullah- “Arapça ve Türkçede Zamanlar –Karşıtsal Çözümleme”, *Nüsha Dergisi*, Yıl:III, Sayı:8, Kış:2003, Ankara.

İşler, Emrullah, “Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme”- *Nüsha Dergisi*, Yıl:2, Sayı:7, Güz :2002.

İşler, Emrullah-Yıldız, Musa, *Arapça Modern Metinler ve Çözümlemesi*, Elif yay., İstanbul, 2005.

Kalkaşendî (821/1418), *Subhu'l-A'şâ*, XV, nşr. Huseyn Şemsuddin, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

Karebela, Nevin, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri*, Aktif yay., Ankara, 2006.

Kılıç, Hulusi, *Arapça Dilbilgisi-Sarf*, Rağbet yay., İstanbul, 2005.

Mehmed Zihni Efendi (ö.1332/1913), *el-Muktedab ve'l-Muntehab*, Marifet yay., İstanbul, tsz.

el-Merzûki(ö.421/1030), *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*, I, s. 88, www.alwarrag.com (01.03.2007).

el-Mubberred (ö.285/898), *el-Kâmil*, IV, nşr. Ebu'l-Fazl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1999.

el-Mubberred (ö.285/898), *el-Muktedab*, IV, nşr. 'Abdulhâlik 'Azîme, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, tsz.

Mustafâ Galâyînî, *Câmi'ud-Durûsi'l-'Arabiyye*, III, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1983.

Özbalıkçı, M. Reşit, “Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Durumu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XIV, Yaz-Sonbahar, İzmir, 2001.

Özbalıkçı, M. Reşit, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbası, İzmir, 1996.

er-Reşid eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, Dâru'l-Meşrik, 1965, Beyrut.

- es-Sabbân (ö.1206/1792), *Haşiyetu's-Sabbân 'ale's-Şerhi'l-Eşmûni*, II, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut, tsz.
- es-Sekkâki(ö.626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*, el-Mektebetu'l-İlmiyyetu'l-Cedide, Beyrut, tsz.
- Sibeveyh (ö.180/796), *el-Kitâb*, V, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hânci, Kahire, 1968, s. 187.
- eş-Şatibi (ö.790/1388), *el-İfâdât ve'l-İnşâdât*, www.alwarraq.com. (04. 03.2007).
- Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1967.
- Tâcuddîn el-İsferâyîni (ö.684/1280), *Lubbu'l-Elbâb fî 'İlmi'l-İ'râb*, nşr. Rabiha Çelebi, Anadolu Matbası, İzmir, 1994.
- Ummu'l-Hasan b. el-Kâsim el-Murâdi(749/1348), *el-Cene'd-Dâni fî Hurûfi'l-Me'âni*, http/www.alwarraq.com (01.03.2007).
- Yâkût el-Hamevî(ö.626/1229), *Mucemu'l-Udebâ*, 66. <http://www.alwarraq.com> (10.05.2007).
- ez-Zemahşerî, (ö.512/1118) *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil*, IV, nşr. 'Abdusselâm Şâhîn, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003 .